

Ik was er niet bij

TEKST: KITTY VISSER • BEELD: DOTS & STRIPES

En toch, wil je mij geloven als ik zeg dat ik er weet van heb? Dat ik weet van leven met het gevoel van continue dreiging, of het nou nodig is of niet. Dat ik weet van de tot steen makende doodsangst als bommenwerpers overvliegen, dat ik weet van de nietsontziende, blinde paniek in de vlucht naar de schuilkelder? Dat ik alles weet van onderduiken en van het jezelf verlaten om maar ergens heel te blijven? Dat ik de kokhalzende wanhoop ken niemand meer te kunnen vertrouwen, inclusief mijzelf? Dat ik de diepste angst ken om in een onbewaakt ogenblik, in een spontaan woord of gebaar mijn diepste wezen, mijn passie, denken, voelen bloot te geven en hiermee mijn bestaan op het spel te zetten?

Het was een mooie lentemorgen dat ik voor dag en dauw naar Amsterdam vertrok om een college psychologie bij te wonen. Na omzwervingen in de studiekeuzegidsen langs farmacie, fysiotherapie, de Pabo en Nederlands wist ik diep van binnen meteen dat psychologie de studie voor mij was. Voor de zekerheid toch nog maar even kijken... Het college vond plaats in de Oudemanhuispoort, hoe anders dan het kinderlijk schoolse van de Pabo waar ik eerder was! Onder de poort doorlopend kwam ik thuis, al op de binnenplaats, in de serene stilte die opviel ondanks de pratende mensen. Ik ging in de loop van eeuwen studenten voor mij...

Terwijl het zonlicht door de kleine zolderramen in schuine banen de gouden stofdeeltjes in de collegezaal zichtbaar maakte, vertelden de anderen dat ik met mijn neus in de boter viel. Dit was één van de beste colleges.

Een college sociale psychologie, de studie die kort na de oorlog groot is geworden om feitelijk maar één vraag te beantwoorden: 'Hoe heeft het zover kunnen komen?' Hoe is het mogelijk dat zoveel gewone mensen zich hebben laten verleiden om mee te werken aan de Holocaust en (hoe) kunnen we een herhaling voorkomen?

Het college ging over de gehoorzaamheidsonderzoeken van Milgram, één van de klassiekers uit de sociale psychologie. Milgram wilde de bereidheid testen van gewone mensen om te gehoorzamen aan legitiem gezag, ook als dit ingaat tegen het eigen geweten. Het aantal mensen dat autonoom en weerbaar genoeg was om trouw te handelen naar hun eigen grenzen – en daadwerkelijk stopte met het geven van elektrische schokken als de leerling een fout antwoord gaf – was schrikbarend laag. De mensen die wel door waren gegaan, bleven naderhand vaak geschrokken en gedesillustreerd achter.

De vraag die mij sindsdien altijd heeft bezig gehouden: wat zou ik zelf doen? Zou ik op het beslissende moment genoeg lef en kracht hebben om op te staan, om niet te voldoen aan de verwachtingen en zou ik de druk vanuit een autoriteit of een groep kunnen weerstaan?

Hoe meer ik leerde, hoe vaker ik mij deze vragen stelde. Zoals bij de onderzoeken van Asch naar de invloed van groepsgedrag of de enorme invloed van onbewuste verwachtingen van leraren zoals beschreven in het Pygmalion-effect. En ook bij het beruchte gevangenisexperiment van Philip Zimbardo, dat gruwelijk uit de klauwen liep en dat diepe indruk maakte. Het is echt waar: wij gewone mensen kunnen ons echt laten verleiden tot gruwelijk gedrag, simpel omdat wij de neiging hebben ons te gaan gedragen naar onze rol en naar de verwachtingen die wij hebben over wat anderen van ons verwachten. De grote overlevingsgave om ons altijd weer te kunnen aanpassen aan de omstandigheden blijkt tegelijkertijd een rauwe vloek.

En of wij mensen iets zinvol doen met deze kennis? O ja, Cialdini heeft de sterkste onbewuste beïnvloeders recent nog eens fijntjes onder de aandacht gebracht in zijn boek 'Invloed'. Hij wilde mensen weerbaarder maken tegen verkooptrucs. Er is inmiddels geen marketing- en mediaspecialist meer die geen gebruik maakt van deze kennis. En ook de gezonde weerstand tegen verkooptrucs wordt nauwgezet onderzocht om het te doorbreken.

De dingen die niet voorbij gaan

In tegenstelling tot mijn ouders en grootouders ben ik opgegroeid na de oorlog, zonder armoede, in een rustige maatschappij. En toch, wil je mij geloven als ik zeg dat ik er diep van binnen eigenlijk nog nauwelijks weet van heb, hoe het is in vrede, als alles er gewoon mag zijn, dat alles gewoon goed is? Zover ben ik verdwaald. Natuurlijk waren er wel glimpen, bijvoorbeeld toen ik – ietwat overmoedig door een gebroken hart – met een paar anderen naar Berlijn was gelift. De stad zonder kern, de muur nog maar net gevallen. En juist hier maakte ik kennis met de overgave aan het leven, met de diepere wijsheid uit religieuze geschriften en met de waarde van het elkaar werkelijk ontmoeten.

Het was een mooie lentemorgen dat ik voor dag en dauw naar Utrecht vertrok voor de 4^e module van Het Helende Verhaal. Na diverse omzwervingen was ik hier terechtgekomen. Ondanks mijn wil om het alleen maar goed te doen, geen fouten te maken, mij nauwelijks zichtbaar te maken was ik hier, getekend door het leven. Zoekend naar mijn eigen verhaal, met wonden die nog niet diep genoeg waren gesneden, die nog maar half waren geheeld. Moegestreden. De module vond plaats aan de Nieuwegracht. Een paar stappen de stenen treden op, door de statige deur en ik voelde het meteen: hier is het goed. De hoge ruimtes, de sfeer, de rust. Ik ging in de loop van eeuwen studenten voor mij...

Bedding vinden in je eigen grotere verhaal, vuur dat verhalen naar boven haalt. Ik kwam tot rust, kon weer diep ademhalen. Voor het eerst sinds tijden. Het was groter dan ik. Woorden die vanzelf gedichten werden. Wat een bevrijding. Al geopend in de Raiffeisenlaan, mijn lijf dat lijfelijk contact vanuit mijn kinddeel aan kon, wat ik al sinds mijn vroegste jeugd niet meer had toegelaten. Mijn hoofd, dat geen controle meer hoeft te hebben, omdat het gewoon goed is. Op een bepaalde manier kwam ik voorbij goed en kwaad. Voorbij moeilijke, gewetensvolle beslissingen. Zelfs voorbij mijn levensangst en voorbij mijn doodsangst.

Het geeft mij nieuwe richting voor nieuwe reizen. 🌿